

проблеми. Розглядаються вікові особливості молодшого школяра для дослідження вікового своєрідності психічного здоров'я. Обґрунтовується психічне здоров'я дітей раннього і дошкільного віку, як передумова розвитку психічного здоров'я на наступних вікових етапах. Аналізуються фактори, які впливають на психічне здоров'я молодшого школяра: біологічні, психологічні, фізичні, психосоціальні. Особливу увагу приділяється психосоціальним факторам, пов'язаним з впливом родини і школи. Розглядаються критерії, рівні, поняття норми психічного здоров'я молодшого школяра. Визначені умови збереження психічного здоров'я молодшого школяра в навчально-виховному процесі. Визначені напрями подальшого дослідження даної проблеми, пов'язані з пошуком ефективних методів розвитку психічного здоров'я молодшого школяра.

Article is devoted to the theoretical research of mental health of children of primary school age. Analyses the lines research the problems. Discusses the age peculiarities of the younger pupils for the study of age identity mental health. Analyzed mental health of children of early and preschool age, as preconditions for the development of mental health on the following age stages. Examines the factors that affect the mental health of primary school children: the biological, psychological, physical, psychosocial. Special consideration given to psychosocial factors associated with the influence of family and school. Discusses the criteria levels, notions of mental health of primary school children. Analyzing the conditions of preservation of mental health of primary school children in the educational process. Identifies areas for further study of the problems related to the search of effective methods of the development of mental health of primary school children.

Статтю подано до друку 14.11.2013.

© 2013 р.

К. В. Дубініна (м. Київ)

НАПОЛЕГЛИВІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНИМИ РІВНЯМИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Постановка проблеми. Практична реалізація завдань реформування початкової школи передбачає урахування усіх чинників, від яких залежить якість здійснення навчально-виховного процесу та покращення навчальних досягнень школярів. Серед них важливе місце посідає психологічний чинник, зокрема розвиток волевих якостей учнів, які у психології трактуються як відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її володіння собою.

Навчання вимагає від учнів низки волевих якостей: організованості, самостійності, витримки, наполегливості тощо. Іноді саме їх відсутність є причиною низької успішності й порушень дисципліни, невпевненості у своїх силах, нездатності доводити розпочате до завершення, здійснювати хороші наміри, незадоволення собою. Сукупність позитивних волевих якостей утворюють силу волі особистості. Дитина, яка має сильну волю, вміє переборювати труднощі, що зустрічаються на її шляху до поставленої мети, при цьому у неї проявляються такі волеві якості як: рішучість, мужність, сміливість тощо. Слабовільні учні пасують перед труднощами, не проявляють цілеспрямованості, наполегливості, не вміють стримувати себе тощо.

Ряд авторів (О. Висоцький, М. Дригус, Є. Ільїн, І. Петренко, С. Поліщук, В. Селіванов та ін.) у своїх дослідженнях вказують на те, що навчальна успішність молодших школярів великою мірою залежить від сформованості такої вольової якості, як наполегливість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен наполегливості ґрунтовно вивчався багатьма вітчизняними та зарубіжними психологами (Дж. Аткинсон, Д. Біндра, В. Богословський, Ф. Гोनоболін, В. Давидов, О. Запорожець, П. Іванов, Є. Ільїн, В. Калін, А. Кремер, Р. Крутчер, Г. Літвін, В. Медведєв, Д. Райанс, С. Рубінштейн, К. Левін, Г. Ситін, О. Степанов, Е. Толмен, М. Фіцула, Н. Фізер та інші).

Як показує аналіз літературних джерел вчені-дослідники по-різному трактують поняття наполегливості. Так, В. Богословський, А. Виноградова, М. Коляда, О. Степанов, досліджуючи наполегливість як важливу вольову якість особистості стверджують, що вона проявляється у здатності спрямовувати і контролювати поведінку відповідно до поставленої мети протягом тривалого часу.

П. Іванов, В. Крутецький, В. Медведєв, С. Рубінштейн, П. Рудик, з'ясовуючи сутність поняття «наполегливість», доходять висновку, що вона виражається у тривалому «переслідуванні» мети через переможне подолання перешкод і труднощів протягом певного часу, незважаючи на тимчасові невдачі і поразки, щоб вийти переможцем у боротьбі з цими труднощами.

Наполегливість у молодшому шкільному віці вивчалася Т. Конаревою, В. Котирло, С. Лайзане, В. Михалевською, А. Полтевим, П. Размисловим та іншими. Про зв'язок наполегливості з навчальною успішністю йде мова у дослідженнях О. Висоцького, М. Дригус, Є. Ільїна, І. Петренко, С. Поліщук, А. Самошина, В. Селіванова та ін.

Згідно з В. Селівановим, "...успішні й розумово розвинені учні часто володіють досить розвинутою волею у навчальній діяльності. Більшість із них відрізняються організованістю, наполегливістю, витримкою, самостійністю у навчанні, чого не вистачає неуспішним. Разом з тим, у шкільній практиці завжди виділяються групи учнів розумово здібних, але слабовільних" [4, с. 49].

Є. Ільїн стверджує, що наполегливість розвивається на основі виховання у дитини, починаючи з дошкільного віку, уміння доводити до кінця виконання посильних завдань. Позитивну роль у вихованні наполегливості й цілеспрямованості відіграють значимі цілі й усвідомлення обов'язку та відповідальності за доручену справу. Найголовніше – навчити дитину не припиняти цілеспрямовані зусилля при появі перешкод [1]. Схожі погляди щодо формування наполегливості знаходимо у роботі С. Поліщук [3]. Вона виділяє такі основні умови розвитку даної вольової якості: 1) розвиток уміння не відволікатися на другорядні справи у процесі виконання основного завдання; 2) акцентування уваги на випадках незавершення розпочатої справи до кінця; 3) формування готовності докласти зусилля або підкорити у разі необхідності свою поведінку майбутньому результату, іноді навіть всупереч діючим у даний момент бажанням; 4) виховання почуття обов'язку та відповідальності за доручену справу.

На думку В. Михалевської, виховання наполегливості – це цілеспрямований процес, який формує у молодшого школяра здатність доводити до завершення поставлену мету, переборювати при цьому різні перепони, які з'являються на шляху до досягнення бажаного результату. Критеріями наполегливості авторка називає такі показники як цілеспрямованість у практичній реалізації рішень та планів і здатність мобілізації вольових зусиль на доведення розпочатих справ до завершення. Позитивну роль у вихованні наполегливості відіграють значні цілі й усвідомлення відповідальності за доручену справу, які репрезентують цілеспрямованість дитини та її бажання брати участь у тій чи іншій діяльності [2].

Здійснений теоретичний аналіз свідчить, що наполегливість – це стійкість мотивації і дій до кінцевого досягнення поставленої мети, до повного розв'язання завдань, спрямованих на досягнення мети. Наполеглива дитина долає для досягнення мети труднощі такої складності, в такому об'ємі і стільки разів, скільки необхідно. Вона правильно оцінює обставини, знаходить у них те, що допомагає досягненню мети.

У нашому дослідженні ми розглядаємо наполегливість як вольову якість, що спрямована на неухильне, всупереч труднощам та перешкодам, досягнення мети. Вона проявляється як довготривала неперервна робота над завданням, відновлення перерваної роботи або чергова спроба рішити невирішене, тривале прагнення до досягнення мети.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Здійснений аналіз літературних джерел свідчить, що досліджень, які присвячені вивченню рівнів розвитку наполегливості молодших школярів та їх впливу на успішність навчальної діяльності, сьогодні недостатньо.

З огляду на зазначене, **мета статті** полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку між рівнями розвитку наполегливості молодших школярів і рівнями їх навчальних досягнень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням було охоплено 150 учнів 1-х – 3-х класів (діти 7-ми, 8-ми та 9-ти річного віку) з різними рівнями (високий, достатній, середній, початковий) навчальних досягнень. Розподіл молодших школярів різних класів за рівнем їх навчальних досягнень поданий у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл молодших школярів різних класів за рівнем їх навчальних досягнень

Рівні навчальних досягнень	Класи					
	1		2		3	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Високий	13	26,5	12	24,0	16	31,4
Достатній	20	40,8	23	46,0	20	39,2
Середній	15	30,6	8	16,0	12	23,5
Початковий	1	2,1	7	14,0	3	5,9
Всього уч-в	49	100	50	100	51	100

Наполегливість молодших школярів із різною навчальною успішністю вивчалася за допомогою модифікованої методики, названої нами “Картинка, що не складається (з пазлів)”. Суть її полягала в тому, що досліджуваному пропонувалося вирішити завдання, яке не має рішення, але про це він не знав. Для проведення дослідження нами використовувались три набори пазлів. Учень отримував таку інструкцію: “Розглянь, будь ласка, картинку і збери таку ж якомога швидше із пазлів, які є перед тобою. Час я засікаю по секундоміру. Сідай зручно і починай працювати”. Робота проводилася індивідуально. Перед дитиною на стіл клалася картинка, яку вона повинна була зібрати з пазлів. Час фіксувався від початку до закінчення дитиною роботи. Після її закінчення експериментатор хвалив учня: “Молодець, швидко зібрав (ла)!”. Наступну інструкцію дитина отримувала таку: “А тепер збери ще одну картинку. Дивися на неї і починай збирати. Час я також буду засікати по секундоміру”. Пропонувалося зібрати картинку, яка не збирається, оскільки ми заздалегідь підміняли декілька суттєвих складових елементів картинки (пазли з інших двох наборів) так, що картинка ніколи не могла зібратися. Фіксувався час початку збору другої картинки і час відмови дитини виконувати завдання, яке не може бути виконаним. Час, протягом якого

досліджувані намагалися вирішити невирішене завдання слугував кількісним показником їх наполегливості. Успіх збирання першої картинки з пазлів стимулював прояв вольових зусиль при зборі другої. Всі отримані дані заносилися до розробленої нами індивідуальної картки дослідження вольових якостей молодшого школяра, в якій додатково фіксувалася кількість спроб скласти картинку та поведінка досліджуваного при зіткненні із труднощами.

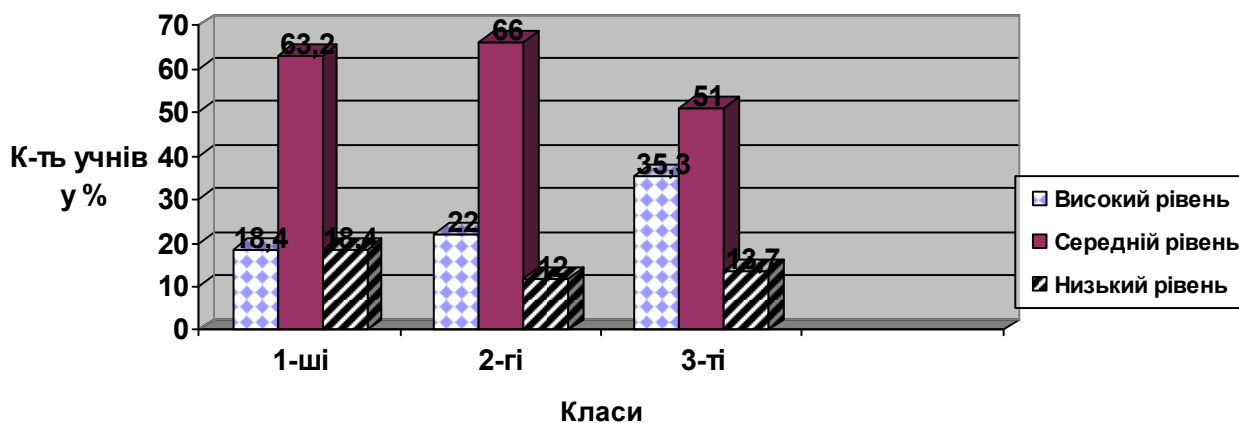
Отримані результати дозволили виділити високий, середній та низький рівні наполегливості молодшого школяра.

Високий рівень - час від початку складання другої картинки до моменту відмови та остаточного припинення діяльності набагато більший від часу складання першої картинки, велика кількість спроб скласти картинку, учень не залишає роботу, активно, самостійно відновлює спроби до тих пір, поки експериментатор сам не зупиняє його й просить припинити діяльність, звертається по допомогу лише після багатьох невдалих спроб скласти картинку.

Середній рівень - час від початку до моменту відмови та остаточного припинення складання другої картинки рівний часу складання першої, учень не припиняє роботу, але звертається за допомогою до експериментатора після декількох невдалих спроб скласти картинку.

Низький рівень - час роботи над складанням другої картинки набагато менший від часу збирання першої, учень пасивний, чекає допомоги, відмовляється від складання картинки при зіткненні з першими ж труднощами.

Здійснене нами дослідження дало можливість дослідити вікову динаміку щодо рівня сформованості наполегливості молодших школярів, а також з'ясувати наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку цієї вольової якості та рівнем навчальних досягнень. Дані проведеного експерименту засвідчили наявність розбіжностей у проявах наполегливості в різних вікових групах, що подано на Рис. 1.

Рис. 1. Кількісні показники рівня наполегливості молодших школярів у різних класах

Кількісні дані, представлені на Рис. 1, свідчать, що високий рівень наполегливості, мали 18,4% першокласників, 22% другокласників і 35,3% третьокласників. Отже, отримані дані свідчать про те, що з віком число учнів з високим рівнем наполегливості зростає.

Стосовно середнього рівня наполегливості, слід зазначити, що він дещо зменшився від 1-го до 3-го класу. Так, середній рівень наполегливості виявили 63,2% учнів 1-х класів, 66% – 2-х класів і 51% – 3-х класів.

Низький рівень наполегливості під час виконання завдання виявили 18,4% школярів перших, 12% – других та 13,7% – третіх класів. Порівняльний аналіз засвідчив, що кількість учнів з низьким рівнем наполегливості також зменшилася від першого до третього класу.

У дослідженні ми припустили про існування певного взаємозв'язку між рівнями розвитку наполегливості молодших школярів та рівнями їх навчальних досягнень. Для перевірки даного припущення нами був застосований порівняльний та кореляційний аналіз Пірсона. Кількісні показники цієї частини дослідження представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між рівнями наполегливості молодших школярів та рівнями їх навчальних досягнень (у %)

Рівні наполегливості, класи	Рівні навчальних досягнень			
	Високий	Достатній	Середній	Початковий
Високий рівень				
1-ші класи	44,4	44,4	11,2	-
2-гі класи	45,5	54,5	-	-
3-ті класи	55,5	38,9	5,6	-
Середній рівень				
1-ші класи	29,1	51,6	16,1	3,2
2-гі класи	21,2	51,5	15,2	12,1
3-ті класи	23,1	50,0	26,9	-
Низький рівень				
1-ші класи	-	-	100	-
2-гі класи	-	-	50,0	50,0
3-ті класи	-	-	57,1	42,9

Як видно із таблиці, високий рівень наполегливості виявили 44,4% учнів 1-х класів із високим, 44,4% – достатнім та 11,2% – середнім рівнем навчальних досягнень.

У першокласників із високим рівнем наполегливості час виконання другого завдання був набагато більший від часу складання першої картинки (переважно на 15-20 хвилин). Під час складання другої картинки з пазлів вони наполегливо, активно, самостійно відновлювали спроби і не припиняли свою діяльність, зверталися за допомогою лише після багатьох невдалих спроб скласти картинку. Наприклад: Аліна Ф. (7 років, достатній рівень навчальних досягнень) виявила наполегливість на високому рівні. Склала першу картинку за 14 хвилин, на складання другої затратила 25 хвилин, роботу не залишала після невдалих спроб, активно відновлювала їх, шукала за кольором і формою необхідні деталі пазлів, якщо вони не підходили знов і знов підставляла інші, щоб все ж таки її скласти і лише після багатьох спроб відмовилася від виконання завдання.

Середній рівень наполегливості виявлено у більшості досліджуваних 1-х класів: 29,1% школярів із високим, 51,6% – достатнім, 16,1% – середнім та 3,2% – початковим рівнем навчальних досягнень. Такі учні зверталися за допомогою до експериментатора після однієї-двох невдалих спроб виконати завдання, час від початку до моменту відмови та остаточного припинення діяльності складання другої картинки рівний часу складання першої. Наприклад: Юра Ж. при високому рівні навчальних досягнень виявив середній рівень наполегливості, тому що він

використав на складання першої й другої картини однакову кількість часу – 20 хвилин. Після декількох невдалих спроб звернувся за допомогою: “Підкажіть, а це так? А може треба взяти пазл зеленого кольору?” тощо. Роботу не залишав, активно відновлював спроби, чекаючи на допомогу.

Як уже було сказано, низький рівень наполегливості виявлено у 18,4% учнів 1-х класів. Порівняльний аналіз засвідчив, що всі вони мали середній рівень навчальних досягнень. Діти з низькою наполегливістю пасивні, протягом всього часу складання другої картини чекають допомоги експериментатора, більшість з них відразу відмовлялися від складання картини при зіткненні з першими ж труднощами. Час складання другої картини був набагато менший від часу зібрання першої – 20-25 хвилин.

Розглянемо результати взаємозв'язку між рівнями наполегливості другокласників та рівнями їх навчальних досягнень, що подані в табл. 2.

Дані таблиці свідчать, що високий рівень наполегливості виявляється лише в учнів 2-х класів із високим і достатнім рівнем навчальних досягнень (відповідно 45,5% та 54,5%). Серед тих, хто навчається із середнім і початковим рівнем досягнень, цього рівня даної якості не виявлено.

Другокласники з високим рівнем наполегливості витрачають більше часу на складання другої картини з пазлів. Роботу вони не припиняють до моменту, коли з'являються перші труднощі, після однієї – двох невдалих спроб, активно, самостійно відновлюють свою діяльність. Спостереження за цими учнями показали, що окремі з них через деякий час самостійної роботи помітили існування пазлів із інших наборів, однак роботи не припиняли, знову відновлювали спроби скласти картинку.

Середній рівень наполегливості виявлено у більшості учнів 2-х класів. Його мають 21,2% досліджуваних із високим, 51,5% – достатнім, 15,2% – середнім і 12,1% – початковим рівнем навчальних досягнень.

Характеризуючи роботу учнів із середнім рівнем наполегливості ми помітили, що вони спокійно, зосереджено не припиняли складання другої картини, самостійно, активно відновлювали спроби і лише після 2-3-х невдалих спроб, зверталися за допомогою до експериментатора.

Другокласники з високим і достатнім рівнями навчальних досягнень та з середнім рівнем вольової якості, як і учні цих класів з високою наполегливістю, через деякий час виконання завдання помічали пазли, яких не вистачає, та ті, що є зайвими. Після констатації виявленого факту, складання візерунка не припиняли. Учні з середнім та початковим рівнем навчальних досягнень, запитували у дослідника чи правильно складений малюнок, просили подивитися, чи підходить пазл, очікували допомоги у вигляді підтвердження з його сторони.

Низький рівень наполегливості виявили 50% учнів 2-х класів із середнім і 50% – із початковим рівнем навчальних досягнень. Ці учні після декількох невдалих спроб звертаються за допомогою. Самостійно не можуть відновити спроби підбирати необхідні для малюнка пазли. Зіткнувшись із труднощами, припиняють свою роботу. Так, наприклад, Саша О. (початковий рівень навчальних досягнень) першу картинку склав за 15 хвилин. Спочатку її збирав самостійно, виправляв помилки. Потім експериментатором була надана допомога, оскільки Сашко декілька разів помилився і не помічав своїх помилок. Другу картинку почав збирати постійно перепитуючи: “А це правильно? А це сюди?”. Коли помітив пазли іншого кольору і форми сказав: “Тут такого не має. Заберіть!”. Далі, сидів пасивно, чекав допомоги і не відновлював спроби скласти картинку. Через декілька хвилин відсунув в сторону трохи зібраний малюнок і взагалі відмовився далі його складати, сказавши: “Тут, щось не те, не хочу я це робити!”.

На основі порівняльного аналізу взаємозв'язку рівнів наполегливості й рівнів навчальних досягнень **учнів 3-х класів** (див. табл. 2) можемо констатувати закономірність зменшення рівня навчальних досягнень і збільшення відсоткових показників середнього й низького рівня наполегливості. Так, високий рівень наполегливості виявляється у 55,5% досліджуваних із високим, 38,9% – з достатнім і лише 5,6% – із середнім рівнем навчальних досягнень. Учні з початковим рівнем досягнень у навчанні та високим рівнем наполегливості не виявлено.

Високий рівень наполегливості у третьокласників характеризувався тим, що час від початку складання другої картинки до моменту відмови та остаточного припинення діяльності був набагато більший від часу складання першої картинки. Однак, на відміну від першокласників і другокласників, ці учні швидше складали як першу, так і другу картинку з пазлів (переважно за 10-15 хвилин). Їм притаманна велика кількість спроб виконати завдання. Учні з високим рівнем наполегливості і з високим та достатнім рівнем навчальних досягнень не залишали роботи, активно, самостійно відновлювали спроби до тих пір, поки експериментатор сам не зупиняв їх і просив припинити діяльність. Учні з середнім рівнем навчальних досягнень і з високим рівнем вольової якості зверталися за допомогою лише після багатьох невдалих спроб скласти картинку. Спостереження за Сашком Б. (9 років, високий рівень навчальних досягнень) показало, що він першу картинку склав за 14 хвилин. Під час складання постійно в голос коментував свої дії: "Ось, це сюди, а це сюди, ой ні, не сюди треба поміняти...Виходить!". Сам виправляв помилки. До складання другої картинки приступив спокійно, із задоволенням. Здійснив п'ять спроб її скласти і витратив на це 20 хвилин. За допомогою до експериментатора не звертався. Активно, самостійно відновлював спроби і продовжував коментувати свою діяльність: "А де тут стільчик? А вже знайшов. Так вже, наче виходить. Я так думаю, що цей пазл не звідси. Точно!". Після цього Сашко відложив зайвий пазл, продовжив складати, подивився у коробку з під пазлів, чи не залишилось щось там. Знов спробував підставити три зайві пазли, а після сказав: "Ці точно не підходять! Тут загубились 4 пазли!". Роботи не залишає, знову взяв декілька пазлів і спробував їх підставити. Припинив збирати картинку лише після того, як експериментатор сам зупинив його.

Середній рівень вольової якості мають 23,1% учнів 3-х класів із високим, 50% – достатнім і 26,9% – середнім рівнем навчальних досягнень.

Середній рівень наполегливості цих учнів виявлявся у тому, що час від початку до моменту відмови та остаточного завершення виконання другого завдання був рівний часу складання першої картинки, учні не припиняли роботу, але зверталися по допомогу до експериментатора після однієї-двох невдалих спроб скласти картинку. Деякі третьокласники із середнім рівнем навчальних досягнень, на складання другої картинки витрачали більше часу, ніж при складанні першої, однак були пасивними, чекали допомоги від експериментатора, відмовлялися від складання після багатьох невдалих спроб.

Наполегливість на низькому рівні під час виконання завдання методики виявили більшість третьокласників із середнім рівнем навчальних досягнень (57,1%). Решта 42,9% учнів з цим рівнем вольової якості мали початковий рівень навчальних досягнень. Низький рівень наполегливості характеризувався тим, що час складання другої картинки був набагато менший за час зібрання першої. Учні пасивні, чекали допомоги, відмовлялися від складання картинки при зіткненні з першими ж труднощами. Так, наприклад, Вадим Х. (9 років, початковий рівень навчальних досягнень) першу картинку склав за 20 хвилин. Працював спокійно, дивився на картинку, яка стояла перед ним і самостійно викладав пазл за пазлом. Коли експериментатор похвалив його і запропонував скласти ще одну картинку, хлопчик погодився і почав її збирати. Через декілька

хвилин, зіткнувшись із першими труднощами, Вадим сказав: "Я взагалі ніколи не любив складати ці пазли!". Ще через декілька хвилин відмовився від виконання завдання.

З метою встановлення зв'язку між рівнем розвитку наполегливості досліджуваних і їх рівнем навчальних досягнень, нами був здійснений кореляційний аналіз одержаних даних. Був виявлений такий рівень взаємозв'язку: у першокласників коефіцієнт кореляції становив 0,51, у другокласників – 0,52 і у третьокласників – 0,61. Це свідчить про існування значущого зв'язку між названими явищами у всіх вікових групах. А звідси можна зробити висновок про те, що від 1-го до 3-го класу навчальна успішність все більше корелює з рівнем розвитку наполегливості.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи отримані результати, можна зробити наступні висновки:

У молодших школярів виявляється три рівні розвитку наполегливості: високий, середній і низький. Виявлений факт наявності та поступового збільшення відсоткових показників високого рівня наполегливості в учнів від 1-го до 3-го класу (18,4%; 22%; 35,3%) дозволяє говорити, що дана вольова якість формується з віком. Середній рівень наполегливості переважає у більшості досліджуваних трьох експериментальних вікових груп. Зниження числа учнів з низьким рівнем наполегливості від 1-го до 3-го класу (18,4%, 12%, 13,7%) свідчить про те, що під впливом навчання вони поступово оволодівають вмінням діяти наполегливо.

Серед тих дітей, у котрих ще не сформувався свідоме прийняття мети і наполегливе її досягнення, переважна більшість є такими, що мають середній і початковий рівень навчальних досягнень. Це пояснюється тим, що відсутність усвідомлення своєї діяльності унеможлиблює й формування відповідальності за результати свого навчання, що, в свою чергу, призводить до зниження наполегливості (мотивації досягнення) й виникнення унікаючої мотивації.

Існує закономірність взаємозв'язку навчальних досягнень учнів з їх рівнем прояву вольової якості (наполегливості): чим нижче рівень навчальних досягнень досліджуваних, тим більша кількість дітей з проявами середнього і низького рівня наполегливості при виконанні завдання. І навпаки, чим вищі навчальні досягнення, тим частіше проявляється високий рівень розвитку цієї вольової якості.

Перспективним в контексті зазначеного вважаємо розробку й обґрунтування психологічного тренінгу, спрямованого на формування наполегливості в учнів молодшого шкільного віку, який може бути використаний практичними психологами і вчителями початкової школи.

Література

1. *Ильин Е. П.* Психология воли / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 288 с.
2. *Михалевська В.А.* До питання про виховання наполегливості у молодшому шкільному віці / В. А. Михалевська // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2012. - № 28 (241). – С. 75 – 79.
3. *Поліщук С. А.* Розвиток вольових якостей у дітей молодшого шкільного віку / С. А. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – №4. – С. 12 –14.
4. *Селиванов В. И.* Воля и ее воспитание / В. И. Селиванов. – М.: Знание, 1976. – 63 с.

В статье рассматривается настойчивость младших школьников как психологическая причина их учебной успеваемости. Раскрыта сущность понятия настойчивости разными психологами-исследователями. Приведены результаты эмпирического исследования

взаимосвязи между уровнем развития настойчивости младших школьников и уровнями их достижений в учебной деятельности.

The persistence of junior schoolchildren as psychological reason of their educational progress is examined in the article. Essence of concept of persistence is exposed by different psychologists-researchers. Results over of empiric research of intercommunication are brought between the level of development of persistence of junior schoolchildren and levels of their achievements in educational activity.

Статтю подано до друку 15.11.2013.

© 2013 р.

О. С. Толков (м. Кам'янець-Подільський)

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Важливим та водночас надзвичайно актуальним напрямком формування освітньої галузі постає її спрямованість на всебічний розвиток людини, розширення комплексу знань, умінь та навичок, покращення індивідуально-психологічних якостей особистості. Все це забезпечує створення необхідних умов для вдосконалення визначальних компетентностей школярів. А одне із пріоритетних місць у низці компетентностей займає саме комунікативна компетентність школярів. Адже вона допомагає оволодіти школярам ефективними технологіями комунікативної взаємодії, навичками забезпечення раціональної міжособистісної комунікації, здатністю до здійснення успішної адаптації у соціальних групах і ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Розвиток соціально-економічних процесів та всебічна глобалізація передбачає систематичне спілкування однієї особи з іншими за допомогою різноманітних засобів комунікації, застосування системи електронних повідомлень, використання інформаційних пошукових потужностей всесвітньої мережі. Саме тому, систему комунікації можна вважати необхідною умовою життєдіяльності особистості та її ефективною міжособистісною взаємодією у соціумі.

На думку Ч. Кулі, комунікація – це механізм, за допомогою якого забезпечується існування і розвиток людських відносин, що включає всі розумові символи, засоби їх передачі в просторі та збереження в часі. Він включає міміку, спілкування, жести, слова, писемність тощо [10]. Комунікація – це акт спілкування, взаємозв'язок між двома або більше індивідами, заснований на взаєморозумінні, повідомленні інформації однією особою іншій або низці осіб [1, с. 23].

Комунікація виступає важливою стороною спілкування. Вона проявляється через дії та вчинки особистості, свідомо орієнтовані на їх смислове сприйняття іншими людьми. Комунікативна взаємодія відбувається вербально (обмін інформацією за допомогою слів) та невербально (обмін інформацією за допомогою різних несловесних символів і знаків) [1, с. 99].

Проаналізуємо визначення поняття компетентності у різних джерелах. С. Бондар стверджує, що компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії у певній сфері, яка включає вузькоспеціальні знання, вміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії [2]. Компетенція у широкому сенсі слова, як зазначає С.І. Ожегов, це "коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний", а компетентний означає "знаюча, обізнана, авторитетна в якій-небудь області людина" [7, с. 256].

Синтезуючи терміни комунікація та компетентність нами розглянуто поняття "комунікативної компетентності". Комунікативна компетентність означається як здатність особистості